

čana smiju u haremluk ulaziti samo još bliži rođaci, i to bez ikakva prijavljivanja; nitko naime ne dolazi u nevrjeme, jer ženskinje, čim ustane, obuče se brzo i odmah sve uredi: digne dušeke i složi jorgane u dušekluk, pomete odaju, te je sve još prije nego što se i svane, u najvećem redu. Ma kako rano došao, zateći ćeš sve pospremljeno, kahvenjake pristavljene uz vatru u peći ili na mangali, oko koje zasjedne čeljad i kavelenišu. Muslimani vrlo rano liježu, a još ranije ustaju i čim počne svitati, muškinje se razilazi svaki za svojim poslom, a ženskadija radi i sprema u kući. U muslimanskoj kući, osobito u ženskim prostorijama, vlada upravo uzorna čistoća

i red. U odaje (sobe) ne ulazi se u obući, da se ne bi unijelo prašine i blata. Obuća se izuje na pervazu (trotoar) pred hajatom, pa se po kući ide bosonogo ili u čarapama i mestvama. Podovi i sva drvenina, dapače kaldrma u avliji pred kućom, pere se vrlo često, pa se sve žuti kao dukat i sja. U proljeće i jesen sva se kuća iz temelja opere i očisti: duvarevi ošerbete (okreće), podovi i ostala drvenina sitnim kumom (pijeskom) okumaju, čilimi istresu i izlupaju, sve odvari u lukšiji i obično kalajše i t. d. Šude (čaše, sahani, tepsije, demirlije, tendžere za kuhanje, džugumi i ibrici), jer većim dijelom od bakra i kalajšano i obično lijepo gravirano.

Vejsil Ćurčić.

ŽENIDBENI OBIČAJI BOSANSKIH SEFARDA

U doba jevrejskog kraljevstva, kada je zvučala lira Salamunova i Davidova harfa, Jevrejka je svršavala svoj posao uz pobožnu pjesmu. U domu se orio uz majčinu pratnju glas djevojačke pjesme. Kada bi i majka i kći svršile kućni posao, onda bi sjele da rade svoj ručni rad. Pri tome bi majka pripovijedala djela slavnih sinova Izraela, zatim bi djevojke pjevale po koju pobožnu i prigodnu pjesmu, te bi koja od njih svirala uz liru, a druga uz harfu. Uzgojena djevojka u obiteljskom krugu, gdje je vladao duh uzvišene ljubavi, svetačke sloge i čistoće, dozrijeva za udabdu, nije se brinula za svoj budućeg druga. Na kog i da misli, kad ona nikog i ne poznaje nego samo svoj posao, pjesmu, majku i oca, braću i sestre? Zašto i da misli? Ta doći će on sam zdogovorivši se sa njezinim roditeljima. Prosiće je od njezina oca i tada će nju nikad nevidjenu — nego znanu po čuvenju — voditi pod talam, gdje će uz blagoslov roditelja u ime Božje sveštenički zakleti se jedno drugome na vjernost. On će darivati nju, njezine roditelje i braću, a ona će njemu čuvati svoju nevinost.

Tako bijaše u zlatnom patrijarhalnom životu izraelskog naroda, kada je akt braka dubokog religiozno-familijarnog značenja, u kom je blagoslov roditeljski u ime Božje jednak blagoslovu sveštenikovom. No pade krov slobodnog jevrejskog doma. Izgubio je izrazitu boju svoje nacionalne individualnosti u progonstvu i rasulu. Karakter mu primi mnoge tuđe primjese u svim pravcima života u domu, pa i u načinu bračnoga sporazuma.

U domu umuknuše lira i harfa, zadrnda talambas. Ugasi svijeća svetačke mirnoće i zavlađa bučni dah španjolskog života. Djevojka ne čeka više mirna u ljubavi kao

prije, već je nesavladiva strast kida nadošle grudi, pune čežnja za slobodnim uživanjem zamamnoga mladenačkoga života, pa, mjesto psalmi, pjeva:

»Noćes, noćes, buenas noćes,

Noćes son de namurar...«

(»Noći, noći, dobre noći,

Noći su za sevdah...«);

»Ašeriko de kinzi anjos«... »Trez ermanikas eran«... i druge španjolske romanse, pune upaljivog ljubavnog sadržaja.

U narodnoj diaspori izgubila je ona sređenost svojih emocija. Njezina je mašta i priroda bujna poput čarobne prirode nepreglednih pirenejskih planina i polja šarolikih vijugastim rijekama. Nemirna poskakuje ona po bučnim ulicama pirenejskih gradova, te punanim jedrim grudima poput dozrelih breskvi i munjevitim pogledima vatrenog crnog oka, nastoji pogoditi u srce koga mladića, kako bi postao rob njezinih hira.

Minu i ta sloboda. Jevreji budu 1492. godine prognani iz Španije i krenu put Turske. Tu primiše običaje islama. Tada se i Luna povukla u dom i tu čekala na svoju sreću. Roditelji joj opet biraju druga, a provodadžija uz dobru nagradu radi oko udadbe djevojke. Roditelji se sporazumijevaju o udadbi i ženidbi svoje djece. Tako imade više pjesama, španjolskih romana, iz kojih se vidi, kako žena sokoli i nagovara muža neka poradi oko udadbe kćeri sa odabranim mladićem. On odabire mladića prema svom socijalno-ekonomskom stanju i šalje mu provodadžije. Evo jednog primjera:

Rozmarin el vježo, i de boen konsežo,

Ombri de talento, de anjos sesenta.

Vidona su vježa por la su kaleža

Vidu a Zevoriku, belju manseviku.

Muj boeno di fača, sin niuna tača,

Su kara rijenti, su eču korjenti.

Ah tu mi maridu, ke estas dormidu,
 Tu alma non kudja, por la iza tuja.
 Non tengu repozu, si no la espozo,
 Mi esfuenjo vela, por me iza bela.
 Vistiti de koero, kalsati de fjero,
 Kori fin la moetri, buškale soerti.
 Ah tu vježa mala komo ti non tala.
 No tjenes miojo, ni kvanto un pojo,
 Vinjendo el punto, se kome el fruto,
 Non kresi la mora, antis de su ora.
 Responde Vidona, iza de Madona:
 Deša fantazias, repoestas vazias,
 Oŝea el altu, el de el apaltu,
 Tjeni un diamanti, muču aflamanti.
 Mansevu validu, beljo i polidu,
 Boenu de natura, i de estatura.
 Manda koridores, boenos avladores,
 De ken la prikura, di el la ventura.
 Jo aji non bato, porke non abasto,
 Me torna vazija, kon dolor i frijo.
 Rafael hanino, izo del vizino,
 Para mi asenta, ko mi aparenta.
 Ke es muj reglozo, tanbjen respektozo,
 De boena famija, izo de mi tija.
 A Israel Bero, el kazamentero
 Jamalo agora, vengā en su ora.
 Dili aprobante, sjento i oĉenta,
 Tanbjen franka meza, a mi no mi peza.
 Vino el mentado, izo lo notado,
 Antis di da sena, truŝu boena strena.
 Bindizi espoza, alegri i deĉoza,
 Vjeron de los sjelos zehut de tus avoelos.
 Nunka mi pensava, ki tal alkansava,
 Mansevo valivli, presjo konvenivli.
 Ja vjeni Vidona, serka su korona,
 A el lo bindizi, ki korason li dizi:
 Ajnara non pozi, jo kon ti ke gozi,
 Kon boena planeta, veamos a Jodeta.
 Kon la armonia boz de alegria
 A una alsemus, a el alavemus.
 Vidas kon anĉura, gozen sin mezura
 Kon temor del altu, i sin nada faltu.

Ovakve i slične pjesme i mudre narodne izreke podstrekuju roditelje, da udadu svoje kćeri i žene svoje sinove. A u drugu se ruku djevojka i momak po uobičajenom zakonu žene, da ostave iza sebe poroda, inaĉe ih smatraju kao neplodne i suve suviše otkinute grane sa stabla, koje ne daje nikakva ploda. Toĝ prekora ne smije podnijeti ni jedan Jevrejĭn ni Jevrejka, zato muškarcu Mojsijev zakon nalaže, da se najdalje do 23. godine života mora oženiti, kako bi svome rodu raĉao nova pokoljenja. Po tradicionalnom nazoru, mladićeva romantiĉna duša nije se smjela zaljubiti, stoga je ruka njegovih roditelja visila i oko bdilo nad njegovim srcem. Ljubavni žar mladosti u rukama je njegovih roditelja. U to patrijarhalno doba umjesto da mladić i djevojka uznose svoje srce ljubavlju jedno prema drugom, pa uzajamnim sporazumjevanjem i ljubavnim ĉarom sklapaju brakove, to njihovi roditelji posredstvom provodaĉrije vode

pregovore o udadbi i ženidbi svoje djece. Kada su se roditelji sporazumjeli, tada tek dolazi otac i reĉe svome djetetu: »Poljubi oca u ruku, ti si sad isprošena«. Isto tako reĉe otac mladićev vjernome sinu. Mladić i djevojka, koji se možda nikad nijesu vidjeli, — a po prirodi svojoj valjda su i divergentne naravi — sada su, po volji roditelja, vjereni. Ovaj se običaj vjeridbe i do danas donekle saĉuvao. Još i danas ima mnogo tako sklopljenih brakova, gdje se na poĉetku dvoje mladih nije moglo slagati, jer bijahu divergentne naravi — antipatiĉni jedno drugome — ali po volji roditelja i zakonima navike i nužde tokom vremena sprijateljše se u braku.

Za ilustraciju roditeljske samovolje i navodne djetinjske pokornosti mladeži prijašnjih vremena evo — od mnogih primjera — ovdje dva istinska sluĉajaja, koja su se dogodila u Sarajevu. Posjednik S... imadaše sina za ženidbu, a njegov prijatelj N... imadaše kćerku za udadbu. Jedne večeri uputi se S... na sijelo sa svojom ženom svome prijatelju N... i, bez ikakve druge nakane do li da prekrati kod njega duĝu zimsku noć. Pošto popiše kavu i popušiše par cigara, nakon mnogih šala i razgovora o kojeĉemu, okrene prijatelj N..., onako kao u šali, — razgovor o ženidbi i udadbi. Iza kratkog i punog humora obrazloženja, kako je njega njegov otac zaruĉio sa njegovom današnjom dobrom ženom, reĉe: »Eto, prijatelju, ti imaš odrasla sina, ja imam kćer za udadbu, pa kako bi bilo s Božjim blagoslovom, da ih sjedinimo? Koliko tražiš prĉije u novcu?« Pošto je djevojka bila ružna i bolešljiva, ne htijaše otac natovariti sinu na vrat bolesnu ženu, a prijatelju nije mogao odrješito odbiti, pomisli kad bude zatražio veću svotu, da će ga tako odbiti. Stoga zatraži 100 kesa, što je mislio da ovaj neće biti u stanju dati. Kad na to prijatelj N... pruži mu ruku i reĉe: »Neka nam bude sretno i blagosloveno!« Tako je bio nesretni sin osuĉen, da kroz cijeli život kuburi s bolešljivom ženom. Ovakvih i sličnih sluĉajajeva imade mnogo. Radi bolje ilustracije ove strane života naših Sefarda u Bosni i Hercegovini prijašnjeg doba evo još jedan primjer. Trgovac M... iz Sarajeva pošao poslom u Visoko. Tu mu se kćer jednog mušterije dopadne, pa je zaruĉi za svog sina, kome javi: »Sine ĉestitam ti zaruĉke!« Sin mu odgovori: »Hvala ti oĉe, što si me zaruĉio, ali te molim, ako je ikako moguće, da mi dozvoliš prisustvovati pri vjenĉanju«. Iza takvih zaruka ĉesto je prolazilo po jedno osam i petnaest dana, a da se vjereni nijesu upoznali, dok napokon tast ne udesi tako zvano »veĉe za upoznavanje« (konesimjento, šp.). Tu tast pozove zaruĉnika i cijelu njegovu svojtu, kojima se daje nadimak debela svojta (konsvegros butros, šp.). Te večeri

biva upoznavanje proširene rodbine, a naročito da svi vide mladu. Mladičevu rodbinu, dočekuje stojeći djevojačka rodbina poklikom: »dobro došla debela svojto«, pa je posadi u sovru po gospodstvu i po starješinstvu, a uvrh sovre momka zaručnika. Zaručnik donese zarudžbeni dar svojoj vjerenici, a tast dariva njemu obično zlatni sat i lanac. Sva debela svojta, koja je došla da upozna mladu, donosi po koji dar u zlatu, — neko dariva dukat, neko cekin i t. d. (kao kod Srba na bukaruše, pa se španjolski ti darovi zovu »bukadus«). Mlada prima te darove »bukadus« kada zađe da ljubi u ruku debelu svojtu. Dok se gosti sakupljaju i po starosti i položaju posjedaju, a žene se sabiru odijeljeno od muškaraca, dotle je mlada u kom skrovitom mjestu. Kada su se svi smjestili u najvećem očekivanju, počnu stare žene uz pratnju talambasa pjevati:

»Oh ke relumbror de novja ermoza,
Ki sjen anjos turi bjen dičoza,
Venid, mi novja, gozaremos,
Gozaremos, baljaremos!«
(»Oh kakvog li sjaja krasne mlade,
Nek sto ljeta sretnog žića imade!
Hoder, mlado, uživaćemo,
Uživaćemo i igraćemo«.

Uz tu pjesmu i to pjevanje žene žestoko udaraju uz talambas, a u taj mah dvije starije žene uvode mladu i vode je svekru i svekrvi, da im ljubi ruku i primi od njih darove. Po tome je povedu zaručniku. On je uz najveću buku pjesama, poklika i drndanje talambasa, poljubi i daruje zaručničkim darom. Zatim je vode ostaloj svojti. Iza toga ljubljenja u ruku, upoznavanja, rukovanja i primanja darova, slijedi španjolska igra u dvoje. Prvi igra zaručnik sa zaručnicom, koju pospu šećerom, a za njima se u igri izredaju ostali gosti. Kako koji svrši igru baci po koji darak u novcu ili u naravi, šećera, kave, ženama na talambas za njihovo pjevanje i drndanje.

Poslije te večeri poznavanja za cijelo se zarudžbeno vrijeme vjerenik i vjerenica sastaju, ali kada god dođe zaručnik zaručnici, mora imati pratioca (tražumana). Uoči svakog mladog mjeseca šalje vjereniku vjerenica kolače i začim. To simboliše njezinu želju, da mu cijelog mjeseca bude život sladak, kao što su slatki spremljeni mu kolači. Ako zaručnik otputuje kuda, kad se povraća s puta, dariva ga zaručnica darom. Njeni su darovi uvijek slatkiši i slani bademi. Zaručnica mora imati pripravljen slane i slatke bademe, da može kod svake zaručnikove posjete da mu pri odlasku napuni džepove, čime će on počastiti svoje roditelje i prijatelje, kada se s njima sastane. Ako bude u to vrijeme zaruka koji post, onda se zaručnica pobrine, čim će se njezin odabranik omrsiti.

Kad se približi vrijeme vjenčanju, onda jedno osam dana prije vjenčanja izloži tast svoj svojti na ogled sav namještaj i svu pripremu. Iza toga dolazi debela svojta i napravi kod vjerenice »talam« (baldahin, nebo), zatim uz pjesmu i svirku prenesu u vjerenikov stan izloženi namještaj. Ostavivši stvari i kod njega te isti večeri naprave i okite »talam«. Dan dva prije vjenčanja pošalje zaručnik sve, što treba za kupanje mlade i njezine svojte, te spremi i dvije žene, koje će okupati njegovu zaručnicu. Svojta podijeli stigli pribor potreban za banjanje i na određeni dan dođu opredijeljene žene i vode mladu u banju, neka uz njihovu pripomoć zaroni u vodu. To zaronjavanje u vodu zove se »tevila«. One dvije žene upućuju mladu kako treba da zaroni u vodu, da uzima »tevila«, kako će očistiti zube, odrezati nokte itd. Ako je na primjer propustila ili zaboravila odrezati jedan nokat ili koju drugu formalnost, onda mora još jednom izvesti tu cijelu proceduru banjanja, popravivši najprije propuštenu dužnost. Najviše su s njom one dvije babe još i za to, kad mlada sva u vodu zaroni, da joj one potisnu svu kosu u vodu, nek se iskvasi. Razumije se kad ne bi sva kosa uronila u vodu pri činu »teville« onda bi to bio neprostitutiv propuštaj i sasma naravno ona bi trebala sav proces zaronjavanja u vodu da ponovno obnovi. Ostali svijet ne smije znati kad ona ide u banju, stoga mora ići u nju potajno pokrajnim ulicama i to pred sam mrak. Da bi izmakla svakom nenadnom susretanju ima naročito nastojati, kako bi ju iza banje susrela koja njezina dobra prijateljica. Ova se opreznost ima tačno i vjerno izvesti, jer ako ju mjesto dobre drugarice prvo susretne iza banje koji zao čovjek, pas, mačka, magare i slično, onda će biti nesretna u braku. Na dan prije definitivno sklopljena braka predaje tast svome zetu ugovorenu prćiju u novcu. Vjenčanje se ima obaviti u srijedu ili petak, ako je djevojka; kod udovica i raspuštenica u četvrtak, jer inače nije dobar znak za buduću život.

Kada je stigao i taj po njih sudbonosni dan, tada mladoženja posti sve do izvršenog akta vjenčanja. Ovaj je dan za njega svet kao dugi dan »Jom Kipur«, kada mu se svi dotadašnji grijesi opraštaju. Toga dana posti još i stoga da uščuva svoju svijest u uračunljivom stanju u tako po njega ozbiljnom aktu. Na utanačeno se vrijeme sva debela svojta uputi u dom po mladu. Svekar i svekrva sa zapaljenim svijećama u ruci povedu svog sina domu njegove sudenice. Tu ih dočeka tast i tašta isto sa zapaljenim svijećama u ruci, vodeći svoju kćer svu u bijelo odjevenu. Sad pod »talam«, gdje gori kandilo, napunjeno zejtinom i vinom, a sa strane svijetle zapaljene lampe — uvedu roditelji svoju djecu i predadu ih jedno drugom. Kada je vjerenik pod talam primio svoju vjerenicu iz

ruku njezinih roditelja, onda je uz pratnju cijele svite povede svome domu. Na pragu njegove kuće metnu njojzi pod oba pazuha po jedan hljeb i tako prelazi preko njegovog kućnog prađa. U tom času prebace preko nje jedno kokošije jaje i u isto doba pospu je pirinčom; to sve simboliše, da s njom uđe u kuću svaka sreća i blagoslov. Svu tu ceremoniju prati drndanje talambasa, pjevanje pobožnih i prigodnih pjesama uz kliktanje želja i svake sreće i svakog veselja. Sad uz svečanu pjesmu rabija, sveštenika, on povede nju pod svoj talam, uzme ukrašen srebrom i zlatom šal molitvenik (»talet«) što mu je darivao tast. Talet (svileni šal, kojim se Jevreji umotavaju pri molitvi) prebaci zaručnik sebi preko glave, kao da će se moliti Bogu. U to rabin zatraži od njega vjenčani prsten. Primivši prsten uzme rubac, pa za jedan kraj drži on, a za drugi prihvati mladoženja. Rabin tako očita kratku molitvu, a mladoženja za njim ponovi istu. Ovu formalnost obavi rabin i sa mladom. Za tim rabin vrati mladoženji prsten. On natakne svojoj vjerenici govoreći: »Are at mekudešet li betabaat zot, kedat Moše ve Jizrael« (»Gle, ti si posvećena meni ovim prstenom po zakonu Mojsija i Izraela«). Prsten od čistoga zlata mora nataknuti mladoženja svojoj mladjoj na kažiprst. Poslije toga pokriju roditelji svoju djecu mladoženjinim »taletom« i drže za krajeve, dok rabin očita drugu molitvu. Ovaj se momenat zove: »ečar talet« odnosno prebacivanje taleta. Često se i cijela procedura vjenčanja zove: »ečar talet«. Još se sav ovaj akt vjenčanja zove i »dar beraha« (davanje blagoslova) jer po molitvi rabin i roditelji blagosivljaju mladence. Iza ove molitve otkriju ih, a rabin uzme čašu vina i pošto izreče hvalu Bogu, ispije iz čaše malo vina, onda dade vjenčanom paru neka pije i to najprije okusi mladoženja, zatim mladoženja svojom rukom napoji mladu. Mladoženja i mlada su sad tek vjenčani par, jer je glavno kod cijelog tog obrda onaj momenat kad roditelji svoju djecu pokriju taletom, pa drže sa strane. U tome činu primaju mladenci zajednički blagoslov roditeljski i u ime Božije blagoslov sveštenički. Tim se drži, da je sklopljen čvrsti vez bračni između vjenčanog para.

Narod vjeruje, da je to za mladence naj-sretniji čas u životu njihovom, a osim toga drži jevrejski narod, da prirodno slijedi istodčno uz svaku sreću uvijek još i neka nesreća, neka neugodnost, koja dolazi od demona (zavidna »šatana« ili đavola), pa da im se ne bi u tom času njihove najveće sreće koja veća nesreća dogodila i pomutila ugodno raspoloženje, zato razbija rabin dragocjenu vinsku čašu iz koje je mlada pila poslije vjenčanoga akta. Čaša mora biti svojina mladoženje. Još se razbija ta čaša, da se mladenci sjete tužnog Jerusalima, koji čeka

na povratak svog davno željkovanog naroda. Ovo razbijanje čaše u momentu kada dvoje mladih sklapaju nerazdruživu zajednicu opominje sve Jevreje da: »Jerusalimu nema sreće bez sretna Jevrejstva«.

Kada se taj dio vjenčanog obrada svršši, tad se pređe na čitanje i potpisivanje pravno-vjerskog ženidbenog ugovora (kitube). U kitubi je zabilježen njegov i njezin nacionalne, a uz to se u njoj nabraja poimence, šta sve ona njemu donosi u novcu i namještaju. To potpisuje mladoženja i još dva svjedoka. Pošto je tako potpuno svršena formalna strana vjenčanja, onda prima mlada od svojete i prijateljica darove. Ovo darivanje mlade zove se španjolski: »ečar el peše« (baciti ribu). Preko svake te ribe odnosno dara, koji često znaju biti vrlo skupocjeni, mora mlada da prekorači, a za to vrijeme žene pjevaju prigodne pjesme i udaraju živo u def. Poslije predaje darova dolazi španski ples u dvoje. Ples otvaraju mladenci, koje posipaju šećerom, zatim se izreda ostala svita i uzvanici sve do kasno u noć, da na posljatku veselja vjenčani par — sa svirkom i pjesmom — isprate u njihovu bračnu postelju.

Ženidbeno čašćenje traje osam dana, a zove se »la hupa«. Mladoženja časti svitu i posjetioce. Za cijelo to vrijeme slave »la hupa«, mladoženja sjedi kod kuće i čeka goste. Dužnost je prijatelja i prijateljica da dođu i uvećaju njihovu slavu i veselje. U subotu te sedmice veselja »la hupa« čita mladoženja glasno u hramu »toru« sveto pismo, i tom činu prisustvuje sva svojta i mlada.

Skoro većina tih ženidbenih običaja Sefarda u Bosni i Hercegovini danas spada u povijest toga dijela jevrejskoga naroda, jer se sve promijenilo silom prilika. Tako na primjer ovakav način zaručaka, gdje roditelji sami među sobom svoju djecu zaručuju, donekle se gubi, a ređaju se slučajevi, gdje se mladež zaljubljuje i iz ljubavi zaručuje. Tako možemo ovdje primjera radi navesti jedan istinski slučaj. G. G. trgovac iz Trsta obitavao je poslom u Beču kod jedne ugledne porodice, tamo su dolazile u posjete mnoge otmjene jevrejske djevojke i gospode. Jednog dana, najstarija gospoda u društvu počne bockati G...a, kako ga je vidila, gdje šeta s nekom ženskom, te je čula, da će je uzeti za ženu. Gospodjica S... iz društva na to upadne: »To je nemoguće. Ako bi se on htio oženiti, sigurno ne bi tražio druge ljepše i bolje od mene«. Mladić iznenađen tom njezinom izjavom, upita sav ushićen: »Voliš li me ti zaista?« Djevojka ozbiljno odvrati: »Kako te ne bi volila, kad si tako pametan i bogat?« Mladić primi ponudu i uzvrati: »Daj mi ruku, neka nam bude sretno!« Izljube se i izgrle i time se često završuju današnje moderne zaručke.

Danas nestaje i onog osmodnevnog čašćavanja »la hupa«, te obično mjesto toga, iza obavljene vjenčanja — većinom u hramu — idu mladcenci na svadbeno putovanje.

U većim gradovima ovakovo vjenčanje završi neobično duga povorka fijakera, koja prati mladcence u njihov dom ili na bračno

putovanje. U bogatih razvija se pri tome veliki sjaj. A tom prilikom obično se dijeli milostinja sirotinji, koju često za posebnim stolom mladcenci sami časte i dvore, dok se opet u drugim prostorijama časte ostali uzvanici.

Avram Altarac

PRINC EVGENIJ SAVOJSKI U SARAJEVU 1697.

Tragična crta povijesti našeg naroda proizišla je prije svega iz njegova geografskog smještaja na razmeđu jačih tuđih političkih sila i kultura. Tu se od prvih početaka zapamćene istorije javila podvojenost po konfesijama kršćanstva, koje je u srednjem vijeku baš u srži naroda (u Bosni) podgrizano patarenskim sektaštvom doživjelo naletom i turskom okupacijom još veću vjersku diferencijaciju poprimanjem islama. I tako je na osvit novoga vijeka, i za par stoljeća dalje, južno slovjenstvo postalo ne samo poprištem okušavanja snage kršćanske Evrope i Turske, nego se u tom razračunavanju tuđe sile s obje strane služile prvenstveno snagama našeg naroda, koji je toga radi i oslabio svoj sopstveni kulturni progres, postavši zadužno egzotični objekt stranaca.

Naravno je, prema tome, da je zakrčljao i historijski smisao autoanalize, a historio-ografski materijal da je sačuvan tek slučajem i u tuđim interesnim sferama, zabilježen ovdje ondje po zgodi ovoj ili onoj, iz tuđih pera i iz tuđih vidokruža. Poimence je osjetljiva oskudnost i uopće nedostatak kakvih domaćih izvora za istorijsku topografiju naših zemalja. Pa to, dašto, vrijedi i za Bosnu, spojnici sprskohrvatsku i u srednjem vijeku, čija je detaljna prošlost toga doba gotovo mračna, a za tursko doba fragmentarna, i opet, u koliko postoji, iz tuđih pera. Tako je i za Sarajevo, novi centar Bosne pomoću Turske proširene.

Teška je dakle topografska rekonstrukcija i što se tiče ubikacije same podloge i razdiobe i što se tiče samog stanovništva, a najmanje je materijala o načinu života. U ovom priopćenju slijedi nekoliko ulomaka iz prošlosti Sarajeva zaključno sa katastrofalnim pohodom princa Evgenija Savojskog u godini 1697.

Sami putopisci, stranci, na prolazu, brzo-pleti su i bilježice tek površna svoja, i to većinom šablonska opažanja. Tako će Katarin Zen reći 1550. za Sarajevo, da je to varoš puna vrtova i dobrih voćnjaka, trgovačko mjesto naseljeno od Turaka, Srba i Dubrovčana; kuće da su od kamena i zemlje, zatim, da je u mjestu mnogo mošeja i karavanseraja, da ima tvrđica na vrh brda,

i napokon, da su napomenuti vrtovi u Sarajevu lijepi kao u Padovi.

U historijskim izvorima i preostacima pojedinih termina razabira se, da je i sredovječna Bosna prilično participirala na kulturnom blagu zapadne Evrope ponajviše posredstvom trgovaca, i da stanoviti elementi nijesu prestajali bitisati ni u tursko doba. Mora da su romanski trgovci pored domaćih i nadalje razvijali svoju djelatnost. Za samo Sarajevo 1581. napominju se u peticiji papi Gregoriju XIII. nuz biskupa Antonija de Matheis još tri talijanska trgovca, sarajevska građanina: Ciganti, zatim di Busni da Venezia i Jacomo de Natal. Od »domaćih« se trgovaca napominju u to vrijeme u Sarajevu. Šimun Matović, Gašpar Nurević, Petar Nakobović, Matija Marković, Marko Gjurgjević, zatim Nicolo di Piero, Miloš Marković, Piero di Marco, Nico di Jaco, Martin Gjurgjević i Nikola Studović.

Jedan od podrobnijih opisa Sarajeva dao je među prvima Athanasio Georgiceo 1628. u svojoj relaciji.¹⁾

¹⁾ Sarajevo è una città molto grande posta in loco a giusa d'una nave; parte tra Colline e parte sopra colline molto belle e vaghe, le quali poi seguitano l'altre quasi nude, che si vanno innalzando e formando quasi grandissime montagne. Per mezzo della città passa un fiume, sopra il quale sono bellissimi ponti di pietra lavorata, fatti alla moderna. In quello fiume entra un acqua anco non molto grande, che da una montagna per quelle colline va descendendo, e voltando le ruote di più di 50 molini. Sono poi alcune fontane in quelle colline fatte di pietra lavorata, si per servizio delli viandanti come per servizio di quelli che sono nella Città. In capo della città sopra una colina molto alta e distaccata dalle montagne è un Castello vecchio non troppo grande, qual puoco ajuterebbe la Città, ce venisse il nemico, dal che fo congetture, che anticamente non era grande; ma dalli Turchi è stata grandamente aumentata; e ciò si conosce dalle Moschee, che loro hanno edificato, che saliranno al nu-